

Μαθητές που έλαβαν μέρος:

Γυμνάσιο Περάματος Σχολ. Έτος 2003-4

Τμήμα Β2

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ
1	Γαλλιού Ευαγγελία
2	Γιουρτζάκη Νικολέτα
3	Δακανάλη Μαρία
4	Διαλεκτός Ελευθέριος
5	Δροσάκης Εμμανουήλ
6	Δροσάκης Κων/νος
7	Ζαχαριουδάκη Ιωάννα
8	Κανακάκη Ευαγγελία
9	Κατσαμά Στυλιανή
10	Κιριάι Άρτεμη
11	Κόκκινος Γεώργιος
12	Κόκκινου Γαρυφαλιά
13	Κορνιλάκη Αντωνία
14	Κουράτορα Αικατερίνη
15	Κουράτορας Μιχαήλ
16	Κουτσορούμπης Γεώργιος
17	Κώλα Φλωρίντα
18	Λαζάκης Κων/νος
19	Μαθιουδάκη Αργυρή
20	Μαρκάκης Πέτρος
21	Μαυράκη Μαρία
22	Μονιάκη Μαρία
23	Μονιάκης Γεώργιος
24	Μονιάκης Κων/νος
25	Τράντας Δημήτριος
26	Φοβάκης Αντώνιος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πριν από τριάντα χρόνια, οι γυναίκες ήταν θύματα εκμετάλλευσης και ανισότητας ειδικά στον τομέα του επαγγέλματος και της οικονομικής εξάρτησης από τους άνδρες. Οι στερεότυπες αντιλήψεις ήθελαν τη γυναίκα υποταγμένη στον άνδρα, καλή νοικοκυρά, να τον βοηθάει με όλες της τις δυνάμεις στην εργασία του, να είναι υπεύθυνη για την ανατροφή των παιδιών, αλλά να μη έχει λόγο, να μην έχει άποψη και κυρίως να μην έχει καμιά οικονομική ελευθερία αλλά να εξαρτάται απόλυτα από τον άνδρα. Οι γονείς δεν έδιναν στα κορίτσια τη δυνατότητα να μορφωθούν, δεν τα άφηναν να αποκτήσουν ούτε αυτή τη στοιχειώδη εκπαίδευση του Δημοτικού. Τα πάντρευαν σε μικρή ηλικία και έτσι τα μόνα επαγγέλματα που μπορούσαν να εξασκήσουν – σε περίπτωση ανάγκης – ήταν αυτά της εργάτριας (με μισθό πολύ μικρότερο από αυτό των ανδρών) ή σχετικά με τις δεξιότητες που είχαν αποκτήσει σαν «καλές νοικοκυρές» όπως π.χ. της υφάντρας, της κεντήστρας, της μοδίστρας, της υπηρέτριας κλπ. Από την άλλη πλευρά στα αγόρια έπεφταν όλα τα οικονομικά βάρη μιας οικογένειας, γι αυτό έπρεπε από μικρή ηλικία να εργαστούν και να αποκτήσουν ένα επάγγελμα που θα τους στήριζε οικονομικά.

Τα χρόνια πέρασαν, οι εποχές άλλαξαν, ήρθε η πρόοδος, η εξέλιξη, η σύγχρονη τεχνολογία, αλλά σε κοινωνίες όπως αυτές της σημερινής Ελληνικής Επαρχίας και Υπαίθρου, αρκετές από αυτές τις αντιλήψεις εξακολουθούν να υφίστανται και να επηρεάζουν τα σημερινά παιδιά σε όλες τις επιλογές τους, στις σχέσεις μεταξύ τους και κατ' επέκταση στην επιλογή του

επαγγέλματός τους. Η κοινωνία μας, παρά τον εκσυγχρονισμό της και την αλλαγή τρόπου αντιμετώπισης των δυο φύλων, εξακολουθεί να κάνει σαφή διάκριση μεταξύ των γυναικείων και ανδρικών ρόλων και συνεχίζει να προβάλλει διαφορετικά πρότυπα για τα δύο φύλα, που αναπόφευκτα επηρεάζουν και τις στάσεις τους έναντι των διάφορων σπουδών και επαγγελμάτων και τον αντίστοιχο προσανατολισμό τους. Σύμφωνα με το κυρίαρχο κοινωνικό πρότυπο, ο ρόλος της γυναίκας εστιάζεται περισσότερο στην οικογενειακή παρά στην επαγγελματική ζωή. Η κοινωνία τη θέλει περισσότερο καλή σύζυγο και στοργική μητέρα παρά επιτυχημένη επαγγελματία. Τη θέλει αδύναμη, χαριτωμένη, ευαίσθητη και υποταχτική και καθόλου μαχητική, φιλόδοξη και προικισμένη με ικανότητες αντιμετώπισης του ανταγωνισμού που κυριαρχεί στον κόσμο των επιχειρήσεων, του μόχθου και της σκληρότητας που κατά την επικρατούσα αντίληψη απαιτεί η άσκηση των ανδρικών επαγγελμάτων.

Παράλληλα, η αγορά εργασίας διακατέχεται από πάρα πολλές διακρίσεις με βάση το φύλο. Έχει ερευνητικά διαπιστωθεί ότι οι γυναίκες εξακολουθούν να βρίσκονται συγκεντρωμένες σε πολύ λιγότερες επαγγελματικές κατηγορίες απ' ό,τι οι άνδρες.

ΣΚΟΠΟΙ - ΣΤΟΧΟΙ

Οι μαθητές, μέσα από το πρόγραμμα αυτό της Παρεμβατικής Δραστηριότητας μπόρεσαν να ανατρέξουν στο παρελθόν, να ρωτήσουν τις προηγούμενες γενιές (τους παππούδες και τις γιαγιάδες τους, και έπειτα τους μπαμπάδες και τις μαμάδες τους) για τις επιλογές επαγγέλματος που έκαναν, για το πόσο οι στερεότυπες αντιλήψεις τους επηρέασαν στην επιλογή τους και για τις επιπτώσεις, που είχαν οι επιλογές αυτές στη μετέπειτα ζωή τους. Έτσι μπόρεσαν να παραδειγματιστούν από τις επιπτώσεις αυτές και τους δόθηκαν τα κατάλληλα κίνητρα για να ψάξουν και να εντοπίσουν τις στερεότυπες αντιλήψεις που ακόμα και σήμερα τα επηρεάζουν, να τις απομονώσουν, να τις αμφισβητήσουν, και να δημιουργήσουν έτσι τις δικές τους απόψεις, αντιλήψεις και επιλογές με βάση την ισότητα, τη δημοκρατία, και το δικαίωμα στη μόρφωση, στην εργασία και στη ζωή που έχουν όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτως φύλου, εθνικότητας και χρώματος.

Ακόμα, τα παιδιά μπόρεσαν να ερευνήσουν την αγορά εργασίας της περιοχής τους, για να δουν ποια είναι η κατάσταση που επικρατεί εκεί και τι πρέπει να αλλάξει. Να διερευνήσουν τις προκαταλήψεις που υπάρχουν ακόμα και σήμερα στο χώρο της εργασίας σχετικά με τους ρόλους των δύο φύλων και να τις κρίνουν. Αυτό τα βοήθησε να προβληματιστούν περισσότερο και να σχηματίσουν έτσι καλύτερη άποψη για το προς τα πού θα πρέπει να κατευθυνθούν αργότερα, όσον αφορά στο επάγγελμα που θα ακολουθήσουν, αλλά και τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο.

Επίσης στόχος της παρέμβασής μας ήταν: **Οι μαθητές να μάθουν να συνεργάζονται, να ακούν ο ένας τον άλλο, να σέβονται και να αντιμετωπίζουν ισότιμα τους συμμαθητές τους, χωρίς να κάνουν διακρίσεις με βάση το φύλο, την εθνικότητα ή τις απόψεις των άλλων.**

Να μάθουν να εντοπίζουν τις διάφορες διακρίσεις που γίνονται σε βάρος τους, τόσο στην ίδια την οικογένεια, όσο και στο σχολείο και γενικότερα σε ολόκληρη την κοινωνία και να διεκδικούν την ισότιμη αντιμετώπισή τους.

Να αναπτύξουν κριτικό πνεύμα και διερευνητικές ικανότητες. Να μάθουν να οργανώνουν μια έρευνα (ερωτηματολόγια, φύλλα συνέντευξης κλπ), να την διεξάγουν και κατόπιν να επεξεργάζονται τα στοιχεία, που τους επέφερε και να βγάζουν τα συμπεράσματά τους.

Να αναπτύξουν οι μαθητές δεξιότητες όπως: Ανάλυση ευθυνών, επίλυση προβλημάτων, ανάπτυξη πρωτοβουλιών και λήψη αποφάσεων.

Να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες και να μάθουν να εκφράζουν την άποψή τους μπροστά σε ευρύ κοινό.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ - ΤΡΟΠΟΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Για να πετύχουν τους στόχους αυτούς, οι μαθητές χωρίστηκαν σε ομάδες των 4-5 ατόμων. Κάθε μία από τις ομάδες ανέλαβε και μια από τις παρακάτω δραστηριότητες:

- 1) Διεξαγωγή έρευνας με ερωτηματολόγια σχετικά με τη διαχρονική εξέλιξη των επαγγελμάτων στην περιοχή μας. Οι μαθητές ανέλαβαν να ερευνήσουν τα επαγγέλματα που έκαναν οι άνθρωποι των προηγούμενων γενεών (γιαγιάδες, παππούδες, μπαμπάδες, μαμάδες τους), τις συνθήκες που επηρέασαν τις επιλογές τους και το αν είναι ικανοποιημένοι ή όχι από τις επιλογές τους αυτές. Οι μαθητές επεξεργάστηκαν τα στοιχεία που προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια με τη βοήθεια του Λογιστικού φύλλου Excel και συζήτησαν με τους υπόλοιπους συμμαθητές και τις καθηγήτριές τους τα αποτελέσματα της επεξεργασίας αυτής.
- 2) Επισκέψεις σε χώρους εργασίας και συνεντεύξεις από ιδιοκτήτες επιχειρήσεων, αλλά και από εργαζόμενους. Τα παιδιά επισκέφτηκαν αρκετές Ιδιωτικές επιχειρήσεις της περιοχής τους αλλά και Δημόσιες Υπηρεσίες για να ερευνήσουν τις θέσεις που καταλαμβάνουν συγκριτικά τα δυο φύλα και να εντοπίσουν ανισότητες, αλλά και προκαταλήψεις που διέπουν τους χώρους αυτούς.

Κι εδώ οι μαθητές επεξεργάστηκαν τα στοιχεία που προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια με τη βοήθεια του Λογιστικού φύλλου Excel και συζήτησαν με τους υπόλοιπους συμμαθητές και τις καθηγήτριές τους τα αποτελέσματα της επεξεργασίας αυτής.

- 3) **Παιχνίδι ρόλων:** Οι μαθητές επέλεξαν, συζήτησαν και παρουσίασαν ένα μικρό θεατρικό – παιχνίδι ρόλων που καυτηριάζει τις στερεότυπες αντιλήψεις και τις προκαταλήψεις που υπάρχουν ανάμεσα στα δυο φύλα τόσο στο χώρο της οικογένειας, όσο και της ευρύτερης κοινωνίας.

- 4) **Αναζήτηση και Συζήτηση – Προβληματισμός πάνω σε Κείμενα και Φωτογραφίες** από βιβλιογραφία, περιοδικά, εφημερίδες και Ίντερνετ γύρω από τη διαχρονική εξέλιξη των επαγγελμάτων, τις στερεότυπες αντιλήψεις, την επιλογή του επαγγέλματος και γενικά οποιοδήποτε θέμα έχει σχέση με τη θεματική.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Η πρώτη ομάδα εργασίας λοιπόν συνέταξε και διέδωσε στους μαθητές το πρώτο ερωτηματολόγιο που περιείχε ερωτήσεις σχετικά με τη διαχρονική εξέλιξη των επαγγελμάτων (τι επαγγέλματα έκαναν οι παππούδες των παιδιών, οι γιαγιάδες, οι μπαμπάδες, οι μαμάδες τους και αν είναι ικανοποιημένοι από τα επαγγέλματα αυτά, καθώς και τι επαγγέλματα επιθυμούν να ακολουθήσουν τα ίδια τα παιδιά). Τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων είναι τα παρακάτω:

Οι παππούδες των παιδιών (άνδρες με μέσο όρο ηλικίας τα 77 έτη) έκαναν κυρίως το επάγγελμα του γεωργού και του κτηνοτρόφου, γιατί στην περιοχή υπήρχαν και εύφορα χωράφια που μπορούσαν να καλλιεργήσουν, αλλά και γιατί το επάγγελμα αυτό το μάθαιναν από τους γονείς τους και δε χρειάζονταν να σπουδάσουν για να το εξασκήσουν. Συμπεράναμε λοιπόν ότι ακόμα και οι γεωμορφολογικές συνθήκες της περιοχής μας επηρεάζουν την επιλογή του επαγγέλματος, όπως επίσης και η κατάρτιση (σπουδές – εκπαίδευση) που χρειάζεται για να μπορούμε να το εξασκήσουμε.

Είδαμε ότι οι περισσότεροι από αυτούς **αναγκάστηκαν** να ακολουθήσουν τα επαγγέλματα αυτά, γιατί «οι εποχές ήταν δύσκολες», υπήρχαν οικονομικές δυσχέρειες και πολλά παιδιά έπρεπε να αφήσουν το σχολείο, να εργαστούν από μικρή ηλικία, για να ενισχύσουν οικονομικά την οικογένειά τους. Στο σημείο αυτό θίξαμε και το θέμα της παιδικής εργασίας. Παιδιά που κανονικά θα έπρεπε να πηγαίνουν σχολείο αναγκάζονται να εργαστούν πολύ σκληρά, για να ενισχύσουν τα οικονομικά της οικογένειας. Και σήμερα 15000 περίπου παιδιά

εγκαταλείπουν κάθε χρόνο το δημοτικό σχολείο, για να εργαστούν και να ενισχύσουν το οικογενειακό εισόδημα.

Επίσης, τα υπόλοιπα επαγγέλματα που αναφέρουν οι παππούδες π.χ. αρτοποιός , τσαγκάρης, χρυσοχόος, τα περισσότερα τα έκαναν, όχι επειδή τους άρεσαν, αλλά επειδή αυτά έκαναν οι γονείς τους και τα μάθαιναν από αυτούς. Τα μυστικά του κάθε επαγγέλματος πήγαιναν από γενιά σε γενιά και δεν επιτρεπόταν σε άλλους να τα μαθαίνουν. Τα μυστικά αυτά δεν έπρεπε να χαθούν, γι' αυτό αναγκαστικά, ένα τουλάχιστον από τα παιδιά της οικογένειας έπρεπε να ακολουθήσει το επάγγελμα αυτό, για να συνεχιστεί η παράδοση.

Στις γιαγιάδες (γυναίκες με μέσο όρο ηλικίας τα 72 έτη) είχαμε τα εξής:

Το 61% των γιαγιάδων που ρωτήθηκαν ήταν νοικοκυρές και αγρότισσες. Βάλαμε τα δύο αυτά επαγγέλματα μαζί, γιατί και οι αγρότισσες παρόλο που εργάζονταν πολύ σκληρά και βοηθούσαν τους άνδρες και γενικά την οικογένειά τους πάρα πολύ, όχι μόνο δεν αμείβονταν για την εργασία τους αυτή, αλλά και δεν θεωρούνταν καν εργαζόμενες. Αν κάποιος ρωτούσε τον πατέρα ή τον σύζυγό τους αν η κόρη, ή η γυναίκα του αντίστοιχα, εργάζεται, αυτός απαντούσε χαρακτηριστικά: «Αυτή, κάθεται!»

Η οικιακή εργασία της γυναίκας θεωρείται αυτονόητη προσφορά και δεν αναγνωρίζεται απ' όλους η αξία της, συνήθως θεωρείται ως «μη εργασία». Έχει απαξιωθεί κοινωνικά ο τεράστιος όγκος της εργασίας που γίνεται μέσα στο σπίτι (δουλειές σπιτιού, φροντίδα παιδιών), ενώ και οι ίδιες οι γυναίκες φαίνονται να έχουν αποδεχτεί αυτή την απαξίωση. Δεν διεκδικούν ούτε οι ίδιες τη συνεισφορά τους στην οικογενειακή περιουσία και στη διαχείρισή της, μέσα και έξω από το γάμο, αν και ξέρουν ότι κουράζονται, ότι δεν έχουν ελεύθερο χρόνο, ότι οι «δουλειές του σπιτιού» τις απασχολούν πάρα πολλές ώρες.

Στο τέλος του φυλλαδίου αυτού , θα σας δείξουμε φωτογραφίες που φανερώνουν το πλήθος των διαφορετικών ασχολιών που έκαναν και κάνουν οι γυναίκες στο σπίτι. Ας πάρουμε μια μικρή ιδέα προς το παρόν για το τι μας απάντησαν οι γιαγιάδες στην ερώτηση
Ζητήστε από τη γιαγιά σας να σας περιγράψει δέκα διαφορετικές εργασίες που έκαναν οι γυναίκες στο σπίτι, όταν αυτή ήταν νέα.

ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ

- 1) Ύφαιναν στον αργαλειό.
- 2) Μάζευαν χόρτα.
- 3) Έφερναν νερό από το πηγάδι με τη στάμνα.
- 4) Σιδέρωναν τα ρούχα με κάρβουνα .
- 5) Μάζευαν ξύλα για το τζάκι.
- 6) Τάιζαν τα ζώα.
- 7) Ζύμωναν το ψωμί και το έψηναν στον ξυλόφουρνο
- 8) Έκαναν μπουγάδα. Πήγαιναν στο ποτάμι έπαιρναν νερό, ξεράπιζαν τα ρούχα και μετά τα έπλεναν με σαπούνι και ζεστό νερό. Μετά έστρωναν πρώτα τα άσπρα ρούχα μέσα στο κοφίνι, έβαζαν από πάνω μια πετσέτα και πάνω της έριχναν στάχτη, δάφνη και λεμονόκουπες. Μετά βάζανε βραστό νερό και άφηναν τα ρούχα αρκετή ώρα μέχρι να μουλιάσουν καλά και μετά σύρωναν την αλουσιά και την έβαζαν στα σκούρα ρούχα. Τέλος τα ξανασαπούνιζαν και τα ξέβγαζαν με κρύο νερό.
- 9) Φύτευαν λινάρι και το επεξεργάζονταν για να φτιάξουν κλωστή.
- 10) Έφτιαχναν ζυμαρικά (λαζάνια).
- 11) Μαγείρευαν.
- 12) Έραβαν ρούχα.

- 13) Ασβέστωναν.
- 14) Άρμεγαν.
- 15) Έπλεκαν.
- 16) Κεντούσαν.
- 17) Έγνεθαν το μαλλί των προβάτων και έφτιαχναν κλωστή.
- 18) Καθάριζαν το σπίτι.
- 19) Άλεθαν το αλεύρι στο χειρόμυλο.
- 20) Κοσκίνιζαν το αλεύρι .
- 21) Έφτιαχναν σαπούνι .
- 22) Τυροκομούσαν το γάλα και έφτιαχναν διάφορα τυριά.
- 23) Τα όσπρια και τις πατάτες που έτρωγαν στο σπίτι τα καλλιεργούσαν συνήθως οι γυναίκες.
- 24) Έφτιαχναν διάφορα γλυκά: Γλυκά του κουταλιού, συκομαΐδες, Κουραμπιέδες, Μελομακάρονα, Τσουρέκια, Κουλουράκια κλπ.
- 25) Ασχολούνταν με την ανατροφή των παιδιών.

Και εκτός απ' όλα αυτά, βοηθούσαν και τους άντρες τους και γενικά την οικογένειά τους στη δουλειά τους, είτε αυτοί ήταν γεωργοί, είτε κτηνοτρόφοι, είτε αρτοποιοί ή οτιδήποτε άλλο, δουλεύοντας πολύ σκληρά και με αυτοθυσία, χωρίς να αμείβονται και χωρίς πολλές φορές κανείς να αναγνωρίζει την προσφορά τους και να τις σέβεται. Οι άντρες τις κακομεταχειρίζονταν, και δεν έδιναν στις γυναίκες δικαίωμα να έχουν άποψη και γνώμη ούτε ακόμα και για τα ζητήματα που αφορούσαν τις ίδιες ή την οικογένεια, τα παιδιά τους ή τα αδέρφια τους.

Σχετικά με τις μαμάδες (άτομα με μέσο όρο ηλικίας τα 38 έτη) είδαμε ότι το 33% των μαμάδων που ρωτήθηκαν είναι νοικοκυρές και αγρότισσες, σε αντίθεση με το ποσοστό των γιαγιάδων που ήταν 61%. Κάτι άλλαξε λοιπόν. Το ποσοστό των γυναικών που εργάζονται τώρα είναι περίπου διπλάσιο αυτών που εργάζονταν στην εποχή των γιαγιάδων μας, όμως εξακολουθεί να υπάρχει και ένα μεγάλο ποσοστό γυναικών που δεν εργάζονται.

Σχετικά με τα επαγγέλματα που ασκούν σήμερα οι μαμάδες των μαθητών, οι περισσότερες είναι Δημόσιοι Υπάλληλοι, Νοσηλεύτριες, Νηπιαγωγοί, Δασκάλες, κομμώτριες. Τα επαγγέλματα αυτά είναι επαγγέλματα που συμφωνούν με τις στερεότυπες αντιλήψεις, που θέλουν τη γυναίκα λεπτή, ευαίσθητη, να προσφέρει κυρίως κοινωνικές υπηρεσίες ή γραμματειακή υποστήριξη.

Αρκετές γυναίκες ακόμα και σήμερα βοηθάνε τους άνδρες τους στην εργασία τους, ειδικά αν πρόκειται για κάποιου είδους οικογενειακή επιχείρηση. Στις περιπτώσεις αυτές οι γυναίκες δεν αμείβονται για τις υπηρεσίες τους και εξαρτώνται οικονομικά από τους άνδρες ή τους πατεράδες τους ανάλογα.

Όμως, σύμφωνα με την παγκόσμια διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (εδάφιο 123 - 10/12/1948), όλοι, χωρίς διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για ίση εργασία. Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα δίκαιης και ικανοποιητικής αμοιβής, που να εξασφαλίζει σ' αυτόν και στην οικογένειά του συνθήκες ζωής αξιοπρεπείς.

Παραμένει όμως υψηλό το ποσοστό των γυναικών, οι οποίες αναγκάστηκαν να ακολουθήσουν το επάγγελμα που εξασκούν και θα ήθελαν να κάνουν κάποιο άλλο. Οι 10 στις 18 μαμάδες (ποσοστό 56%) θα ήθελαν να ακολουθήσουν ένα άλλο επάγγελμα. Δεν το ακολούθησαν όμως, είτε επειδή οι γονείς τους δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να τις σπουδάσουν, είτε διότι παντρεύτηκαν σε μικρή ηλικία.

Ο γάμος σε μικρή ηλικία είναι ένα σύννηθες φαινόμενο στην περιοχή μας ακόμα και στις μέρες μας. Πολλά μικρά κορίτσια εγκαταλείπουν το

σχολείο και αποφασίζουν να παντρευτούν παρασυρόμενες από την ανωριμότητα και τον ενθουσιασμό τους.

Σχετικά με τα επαγγέλματα που κάνουν οι μπαμπάδες των μαθητών (άνδρες με μέσο όρο ηλικίας τα 46 έτη) διαπιστώθηκε ότι οι άνδρες εργαζόμενοι σήμερα κάνουν πολλά διαφορετικά επαγγέλματα σε αντίθεση με τις γυναίκες που παραγκωνίζονται σε ορισμένες μόνο κατηγορίες. Αυτός είναι κι ένας από τους λόγους που το ποσοστό της ανεργίας των γυναικών είναι πολύ μεγαλύτερο από αυτό των ανδρών.

Από την έρευνά αυτή επίσης προέκυψε ότι οι μπαμπάδες σε ποσοστό 28% **δεν** είναι ικανοποιημένοι από το επάγγελμά τους και θα ήθελαν να κάνουν κάποιο άλλο. (Στις μαμάδες το αντίστοιχο ποσοστό είναι διπλάσιο!!) Αυτό συμβαίνει διότι:

- 1) Οι γονείς σπούδαζαν τα αγόρια, ενώ τα κορίτσια δεν τα άφηναν να σπουδάσουν, αλλά τα πάντρευαν σε μικρή ηλικία.
- 2) Ο άνδρας είναι αυτός που εργάζεται και στηρίζει οικονομικά την οικογένεια, ενώ η γυναίκα είναι η καλή νοικοκυρά, σύζυγος και μητέρα. Έτσι τα αγόρια θέτουν από μικρή ηλικία σαν στόχο να βρουν ένα επάγγελμα που θα τους ταιριάζει και σε αυτό τα βοηθούν και οι γονείς τους.
- 3) Τα αγόρια έχουν να διαλέξουν μέσα από μια μεγάλη ποικιλία επαγγελμάτων.

Τέλος, σχετικά με τα επαγγέλματα που θέλουν να κάνουν τα ίδια τα **παιδιά**, η έρευνά μας έδειξε ότι τα κορίτσια έχουν διαλέξει επαγγέλματα που έχουν σχέση με κοινωνικές υπηρεσίες και με την αισθητική, ενώ τα αγόρια έχουν διαλέξει κυρίως «Τεχνικά» επαγγέλματα όπως Μηχανικοί, Μηχανολόγοι αυτοκινήτων και Τεχνικοί Υπολογιστών. Αυτό σημαίνει ότι οι στερεότυπες αντιλήψεις έχουν περάσει και στα παιδιά και γι αυτό είναι καιρός, τώρα που τις εντοπίσαμε να τις καταρρίψουμε !!!

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Τα παιδιά της 2^{ης} ομάδας εργασίας επισκέφθηκαν αρκετές Ιδιωτικές Επιχειρήσεις και Δημόσιες Υπηρεσίες της περιοχής τους και πήραν συνεντεύξεις από ιδιοκτήτες αλλά και από εργαζόμενους, με σκοπό να ερευνήσουν τις θέσεις που καταλαμβάνουν συγκριτικά τα δυο φύλα στις επιχειρήσεις αυτές και να εντοπίσουν ανισότητες αλλά και προκαταλήψεις που διέπουν τους χώρους αυτούς. Έπειτα, η 2^η ομάδα εργασίας επεξεργάστηκε τα ερωτηματολόγια-φύλλα συνέντευξης, και έβγαλε τα σχετικά συμπεράσματα. στο λογιστικό φύλλο Excel.

Ερωτήθηκαν **19 ιδιωτικές επιχειρήσεις και 5 δημόσιες**. Από τα στατιστικά προέκυψε ότι από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις είχαμε 15 άνδρες ιδιοκτήτες και μόνο 8 γυναίκες ιδιοκτήτες. Τα παιδιά συμπέραναν, ότι **συνήθως οι άνδρες προτιμούν άνδρες για συνιδιοκτήτες τους, ενώ για υπαλλήλους προτιμούν γυναίκες και μάλιστα γυναίκες από το οικογενειακό τους περιβάλλον, οι οποίες συνήθως προσφέρουν τις υπηρεσίες τους «αφιλοκεδώς».**

Από τους υπαλλήλους- εργαζόμενους στις επιχειρήσεις αυτές οι 29 είναι άνδρες και οι 41 είναι γυναίκες και μάλιστα οι περισσότερες (ποσοστό 63%) έχουν **συγγενική – οικογενειακή σχέση** με τους ιδιοκτήτες. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι άνδρες «απαξιούν» να κάνουν κάποια επαγγέλματα, όπως αυτά της καθαρίστριας αλλά και στο γεγονός ότι οι γυναίκες εργαζόμενοι έχουν συγγενική – οικογενειακή σχέση με τους ιδιοκτήτες. Επίσης, φάνηκε ότι ακόμα επικρατεί η στερεότυπη αντίληψη ότι αυτός που κερδίζει το ψωμί της οικογένειας είναι ο άνδρας, ενώ η γυναικεία εργασία είναι βοηθητική στα οικονομικά της οικογένειας και προϋποθέτει την αποδοχή ότι ο κύριος ρόλος της γυναίκας είναι αυτός της «νοικοκυράς – συζύγου - μητέρας», ενώ ο ρόλος της ως εργαζόμενης είναι δευτερεύων. Μια άλλη στερεότυπη αντίληψη είναι ότι οι γυναίκες πρέπει να είναι εξαρτημένες οικονομικά από κάποιον άνδρα – πατέρα, αδερφό, σύντροφο.

Στις δημόσιες επιχειρήσεις το 63% είναι γυναίκες και μόνο το 37% είναι άνδρες. Οι γυναίκες είναι γραμματείς και διοικητικοί υπάλληλοι, ενώ οι άνδρες είναι κυρίως τεχνικοί. Στην επιλογή του επαγγέλματός τους, τα κορίτσια ωθούνται από τους γονείς και γενικά από τον κοινωνικό τους περίγυρο, στο να ακολουθήσουν επαγγέλματα που σχετίζονται με την κοινωνική προσφορά (π.χ. νοσηλεύτριες, κοινωνικοί λειτουργοί, αισθητικοί, καθαρίστριες κλπ) αλλά και την προσωπική καλλιέργεια όπως δασκάλες, νηπιαγωγοί, καθηγήτριες κλπ. Τα αγόρια προτιμούν τεχνικά επαγγέλματα τα οποία για τις γυναίκες θεωρούνται δύσκολα, επικίνδυνα και σκληρά. Στις δημόσιες επιχειρήσεις εμφανίζονται πολλές γυναίκες στους τομείς της γραμματείας και της διοίκησης, ενώ σε τεχνικά τμήματα υπάρχουν μόνο άνδρες.

Μέσα από όλα αυτά, τα παιδιά κατάφεραν να εντοπίσουν τις στερεότυπες αντιλήψεις και να τις απομονώσουν. Τα παιδιά παρατήρησαν ότι οι γυναίκες σιγά σιγά αρχίζουν να διεκδικούν τα δικαιώματά τους και σε κάποιες επιχειρήσεις, οι γυναίκες έχουν το δικό τους μερίδιο στα κέρδη των συζύγων τους με τους οποίους συνεργάζονται. Επίσης, οι γυναίκες που ακολουθούν τεχνικές σπουδές γίνονται ολοένα και περισσότερες, ενώ και τα αγόρια αρχίζουν να εισχωρούν σε τομείς που μέχρι τώρα θεωρούνταν γυναικείοι (πχ κοινωνικοί λειτουργοί, γραμματείς, νοσηλευτές κλπ). Το κράτος έχει αρχίσει να παίρνει διάφορα μέτρα, τα οποία βοηθάνε και στηρίζουν την εργαζόμενη γυναίκα – μητέρα όπως π.χ. ολοήμερο σχολείο, άδειες ανατροφής παιδιών κλπ. Μένουν όμως ακόμα πολλά να γίνουν διότι, όπως όλα δείχνουν, είμαστε ακόμα στην αρχή.

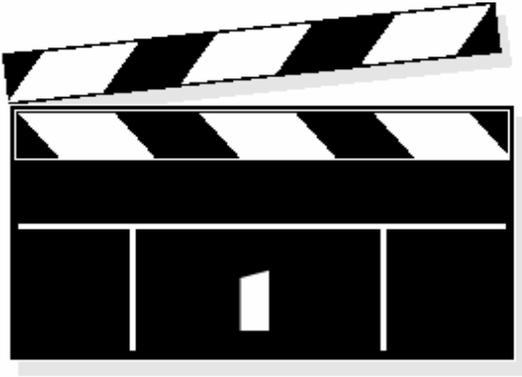
Παιχνίδι Ρόλων

Τα παιδιά, διάβασαν μελέτησαν, συζήτησαν και παρουσίασαν το παρακάτω παιχνίδι ρόλων από το βιβλίο του ΣΕΠ της Γ΄ Γυμνασίου.

Τα παιδιά εντόπισαν τις στερεότυπες αντιλήψεις που υπάρχουν μέσα σε αυτό και τις συζήτησαν. Ένα κορίτσι σχολίασε ότι το κείμενο αυτό «υποτιμά» πολύ τη γυναίκα. Τη θέλει υποταγμένη στον άνδρα και καλή νοικοκυρά. Το σημείο αυτό, που η μητέρα λέει στην κόρη της να αφήσει το διάβασμά της και να ασχοληθεί με τις δουλειές του σπιτιού έκανε στα κορίτσια τη μεγαλύτερη εντύπωση και το σχολίασαν αρνητικά.

Τα αγόρια συμφώνησαν ότι οι στερεότυπες αντιλήψεις που θέλουν τον άνδρα σκληρό και ρωμαλέο, να μην κλαίει, να είναι πάντα ασυγκίνητος και να μην είναι ευαίσθητος υπάρχουν ακόμα και σήμερα, ειδικά στην επαρχία. Είναι πολύ να επιβάλλουν οι γονείς στα παιδιά τους να ακολουθήσουν το επάγγελμα, που αυτοί δεν μπόρεσαν να κάνουν στη ζωή τους, και να αδιαφορούν για τα ενδιαφέροντα και τις κλίσεις των παιδιών τους.

(Στην κουζίνα, μπροστά στο τραπέζι, όρθια η μητέρα, ο γιος κάθεται στη καρέκλα)

Μητέρα: Ηλία, αύριο έχεις τα γενέθλιά σου. Θα πρέπει να κάνουμε κάποιες προετοιμασίες. Φώναξε την αδελφή σου.

Ηλίας: (φωνάζει επιτακτικά) Λένα! Έλα γρήγορα σε θέλει η μαμά.

Λένα: (φτάνοντας λαχανιασμένη) Ήρθα, τι θέλεις μαμά;

Μητέρα: Αύριο ο αδελφός σου έχει γενέθλια. Θα βοηθήσουμε όλοι για τη γιορτή. Εσύ θα φτιάξεις το δωμάτιό σας. Να είναι όλα στην εντέλεια. Βιβλία, ρούχα όλα στη θέση τους. (Συνεχίζει γυρνώντας προς τον Ηλία). Ηλία, εσύ πάρε αυτόν τον κατάλογο και χρήματα να κάνεις αυτά τα ψώνια από το σούπερ μάρκετ. (Τα παιδιά φεύγουν)

Πατέρας: (Μπαίνοντας κουρασμένος) Γεια σας. Ουφ, είμαι πτώμα. (επιτακτικά) Γυναίκα φτιάξε μου ένα καφέ.

Μητέρα: Αμέσως! (Συνεχίζει χαμηλόφωνα και διστακτικά) Αν και είχα αρχίσει να πλένω.

Πατέρας: (Φωνάζει) Ηλία, έλα εδώ. (Ηλίας έρχεται). Σε είδα χτες που ήρθες πριν από την αδελφή σου από το σχολείο. Αυτό να μην ξαναγίνει. Σου έχω πει ότι θα έρχεστε μαζί, κι αν σχολάς πιο νωρίς, θα την περιμένεις. Οι γυναίκες χρειάζονται προστασία. Μπορεί να είσαι ένα χρόνο μικρότερος, αλλά εσύ είσαι ο άντρας. Κατάλαβες; (ο πατέρας κοιτώντας πιο προσεκτικά το γιο του, τον ρωτάει αγριεμένος). Τι κρατάς στο χέρι σου;

Ηλίας: Ξεσκονόπανο. Βοηθάω τη Λένα να φτιάξει το δωμάτιό μας.

Πατέρας: *(Τραβώντας το ξεσκονόπανο απότομα).* Τι βλακείες είναι αυτές; Γυναικούλα είσαι; Μη σε ξαναδώ να κάνεις τέτοιες δουλειές. Αυτά είναι γυναικεία πράγματα.
(Γυρνώντας προς την μητέρα). Πάτε να τον κάνετε γυναικούλα ε; του χεριού σας. Αυτό έλειπε να τον βάλεις να σφουγγαρίσει κιόλας.

Μητέρα: *(διστακτικά)* Μα εγώ του είπα να πάει μόνο να ψωνίσει.

Ηλίας: *(Με θάρρος)* Πατέρα από μόνος μου πήγα να βοηθήσω τη Λένα.

Πατέρας: Η Λένα δεν χρειάζεται βοήθεια. Πρέπει να κάνει δουλειές για να μαθαίνει, να γίνει άξια και καλή νοικοκυρά σαν τη μάνα της. *(Γυρίζει προς την μητέρα. απότομα):* Τι έγινε λοιπόν αυτός ο καφές; *(Γυρνώντας προς τον Ηλία που στέκεται πιο κει.)* Ηλία, τρέχα να πάρεις μια εφημερίδα και έλα στη βεράντα να κουβεντιάσουμε.

(Στη βεράντα ο πατέρας κάθεται στην πολυθρόνα, κρατάει την εφημερίδα και πίνει καφέ. Ο Ηλίας κάθεται απέναντί του).

Πατέρας: *(Έχοντας διάθεση για συζήτηση).* Πώς πάει Ηλία το μπάσκετ;

Ηλίας: *(Ενθουσιασμένος)* Καλά, πολύ καλά. Σκίσαμε χτες!

Πατέρας: Μπράβο να γίνεις δυνατός, γεροδεμένος. Ο αθλητισμός θα σε βοηθήσει. Και όταν θα πας στο στρατό, Ε! Τότε θα γίνεις πραγματικός άνδρας. Λοχαγέ Ηλία τα σέβη μου! *(χαιρετά στρατιωτικά, συνεχίζει με πιο ήπιο τόνο)* Αλήθεια, δε θα ήταν ωραία να γίνεις μόνιμος στρατιωτικός; Να διατάζεις, να' χεις το πάνω χέρι, να σε τρέμουν όλοι! Θα έχεις μια θέση στην κοινωνία κι όλες οι πόρτες θα ανοίγουν για σένα.

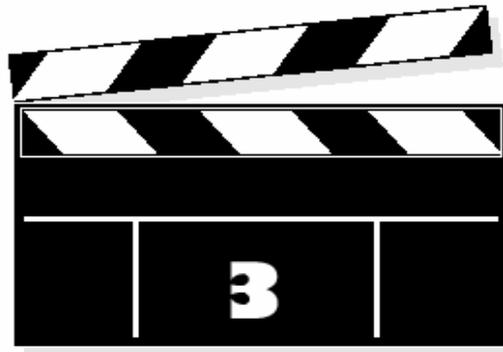
Εγώ στο στρατό ήμουν ο πρώτος, ο πρώτος σου λεω! Μετά γνώρισα τη μάνα

σου. Δεν ήθελε να γίνω μόνιμος για να μην πηγαίνουμε από πόλη σε πόλη. Ε, μετά τα παράτησα κι εγώ κι άνοιξα το μαγαζί.

Ηλίας: *(διστακτικά)* Πατέρα, εγώ φοβάμαι τα όπλα και τους σκοτωμούς και όταν βλέπω τέτοια έργα κλείνω την τηλεόραση. Εμένα μου αρέσει η μουσική, η τέχνη. *(Συνεχίζει ακόμη πιο διστακτικά και χαμηλόφωνα).* Κι αν γινότανε, δεν θα ήθελα να πάω ούτε φαντάρος.

Πατέρας: *(τον κοιτά άγρια)* Τι είπες! Μπα, αποκλείεται να είσαι γιος μου εσύ! *(σηκώνεται όρθιος, αγριεύει πιο πολύ)* Γιος δικός μου εσύ, φοβητσιάρη, μαμόθρεφτο... Η μάνα σου φταίει, σε έχει κάνει μαμόθρεφτο. Άκου δε θέλει το στρατό! Κάνει δουλειές του σπιτιού, λες και είναι γυναικούλα, φοβάται τα όπλα! *(Το αγόρι έχει προσβληθεί. Σχεδόν κλαίει. Ο πατέρας τον κοιτάζει αγριεμένα.)*

Νάτα μας, κλαίει κι από πάνω! Κοιτάτε χάλια, κλαίει σα γυναικούλα! Οι άνδρες δεν κλαίνε βρε, το καταλαβαίνεις; Είναι ντροπή να κλαίνε οι άνδρες! Εγώ φεύγω. Δεν μπορώ να σε βλέπω σε αυτά τα χάλια. Άντε να διαβάσεις και το απόγευμα, θα έρθεις να με βοηθήσεις στο μαγαζί. *(Λέγοντάς τα αυτά φεύγει)*

(Στην κουζίνα. Η μητέρα όρθια φτιάχνει γλυκό. Μπαίνει η Λένα)

Μητέρα: Έλα, Λένα, να με βοηθήσεις. Να, χτύπα τα αυγά. *(Η Λένα αρχίζει να χτυπάει. Η μητέρα συνεχίζει)* Μπράβο, θα γίνεις σπουδαία νοικοκυρά. Θέλω να ξέρεις κάτι. Όσα γράμματα κι αν μάθεις, πρέπει πάνω απ' όλα να είσαι μια σωστή νοικοκυρά, μητέρα και σύζυγος. Οι άντρες εκτιμούν περισσότερο ένα καλό φαγητό από μια έξυπνη κουβέντα. Πρέπει να 'σαι άξια και γρήγορη για να τα προλαβαίνεις όλα: Δουλειά, σπίτι, παιδιά. *(Διακοπή. Την κοιτάει)* Α! Εντάξει τ' αυγά. Άρχισε τώρα να σπας τα αμύγδαλα.

Λένα: (Διστακτικά) Μα, μητέρα, έχω αφήσει το διάβασμα στη μέση.

Μητέρα: Δεν πειράζει, διαβάζεις αργότερα. Και στο κάτω-κάτω ας πας και μια μέρα αδιάβαστη. Ο αδελφός σου γιορτάζει!

Λένα: (Θυμωμένη) Καλά μητέρα! Αλλά, ας έρθει τουλάχιστον να βοηθήσει κι αυτός!

Μητέρα: Αυτές είναι γυναικείες δουλειές. Εξάλλου ο Ηλίας θα πάει στο μαγαζί να βοηθήσει τον πατέρα σας. Λοιπόν, άσε τις κουβέντες και κάνε αυτό που σου λέω! (Σκυμμένες οι δύο γυναίκες συνεχίζουν τη δουλειά τους σιωπηλά).

Φωτογραφίες

Τέλος, η 4^η ομάδα εργασίας συγκέντρωσε κείμενα και φωτογραφίες από διάφορα βιβλία και από το Ίντερνετ αλλά και φωτογραφίες που τράβηξαν τα ίδια τα παιδιά.

Ας δούμε πρώτα μερικές από τις φωτογραφίες που αναφέρονται στις οικιακές εργασίες και ασχολίες μιας γυναίκας, αυτές που συνηθίζουμε να λέμε «οικιακά». Αφορμή για να μαζέψουμε τις φωτογραφίες αυτές ήταν τα στοιχεία που συγκέντρωσαν τα παιδιά από τα ερωτηματολόγια στα οποία υπήρχε σχετική ερώτηση με τις ασχολίες των γυναικών στο σπίτι.

Η κ. Κατερίνα σέρνει νερό από το πηγάδι, για να ετοιμάσει μπουγάδα.

Ζέσταμα νερού στο μπουγαδοτσίκι με ξύλα και βουτσιές.

Πλύσιμο ρούχων στην ξύλινη σκάφη με την πλύστρα. Η στάχτη ή άθος πάνω στην αθομαντήλα, στο κοφίνι δίπλα παίζει το ρόλο του απορρυπαντικού.

Το πλύσιμο των ρούχων μπορεί να γίνει και στην πέτρινη αυτή γούρνα.

Σκούπισμα σοκακιού με βουρλένια, για δύσκολες επιφάνειες σκούπα. -->>

Άσπρισμα τζακιού και πυροστιάς με ασβέστη.

<← Η ώρα του σιδερώματος με το καρβουνοσίδηρο και την εσχάρα του.

Πότισμα λουλουδιών με το ποτιστήρι ή λαντουρίστρα. ->>

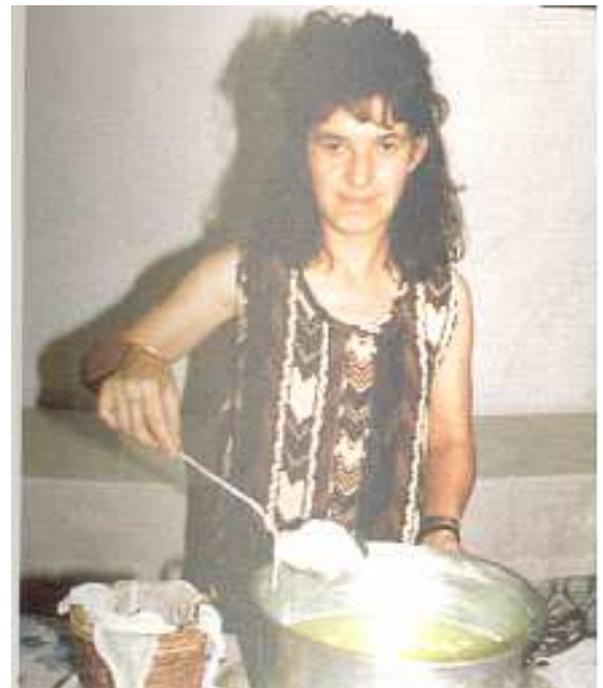
Κεντώντας αριστουργήματα !!

Πλέκοντας αριστουργήματα !!

Μαζεύοντας Βρούβες !!

Η Χρυσούλα τυροκομεί.

Περισσότερο καθάρισμα του καρπού με τα χέρια.

Άλεσμα σιταριού.

Κοσκινίζει με την κνισάρα το αλεύρι μέσα στη σκάφη.

Ανακάτεμα του σιταριού με προζύμι και νερό και ζύμωμα στη σκάφη με τα χέρια.

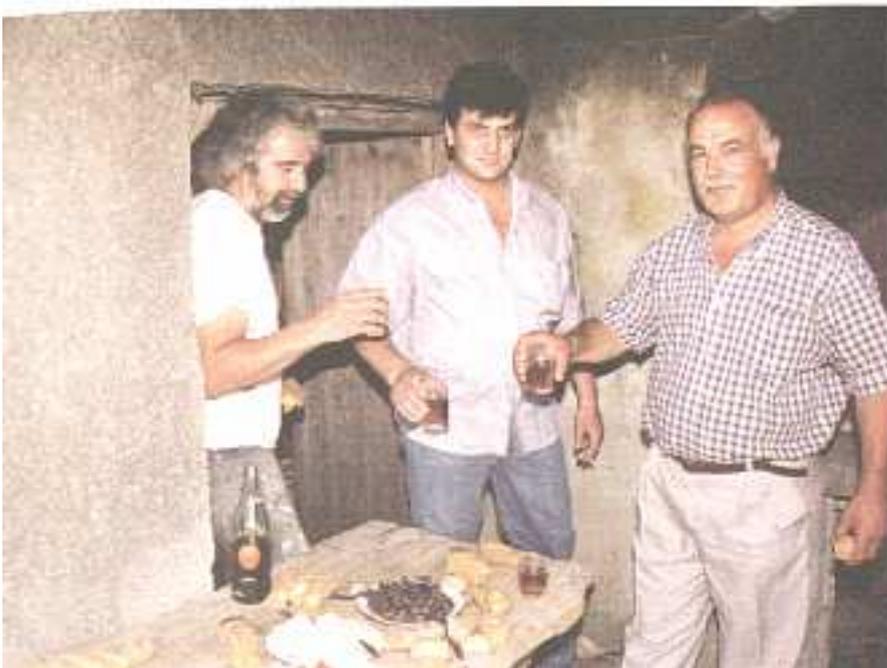

Άναμμα ξυλόφουρνου και διευθέτηση των ξύλων με τον ειδικό «τρίφτη».

Το εσωτερικό του φούρνου καθαρίζεται με τον πανιστή.

Φούρνισμα του ψωμιού με το ειδικό ξύλινο φτυάρι.

Παράλληλα με το ψωμί ψήνονται στη ζεστή στάχτη του φούρνου και πατάτες οφτές. Μετά το ξεφούρνισμα ακολουθεί πρόχειρο φαγοπότη: ζεστό ψωμί, πατάτες οφτές, τυρί., ελιές, ντομάτες, κρεμύδι και... καλό κρασί. Δυστυχώς, η νοικονυρά του σπιτιού **δεν συμμετέχει** στο φαγοπότη παρόλο που κοπίασε πολύ για να ετοιμάσει όλες αυτές τις λιχουδιές.

Παρασκευή Γαμοκούλων

Έτοιμο ψημένο γαμοκούλορο.

Το γαμοκούλορο αρχίζει να παίρνει μορφή.

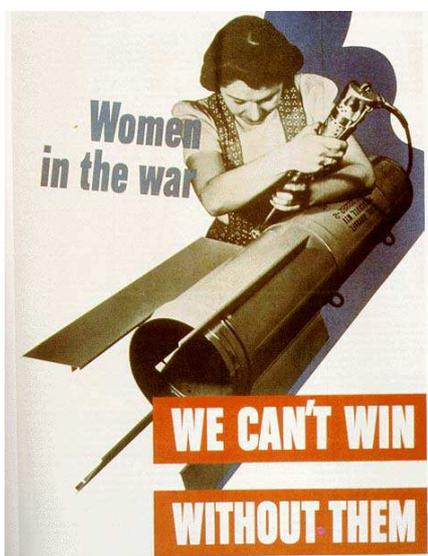

Παραδοσιακά κρητικά κουλουράκια.
Η κ. Ελευθερία φτιάχνει πίτες.

Οι παραπάνω φωτογραφίες είναι όλες από το βιβλίο του Γεωργίου Ευαγγ. Αποστολάκη με τίτλο: «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΣΟΦΙΑ» εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη. Τις φωτογραφίες έχει τραβήξει ο Κ.Τιτομιχελάκης.

Αντί επιλόγου θα σας δείξουμε φωτογραφίες από σύγχρονα επαγγέλματα στα οποία εργάζονται και γυναίκες. Βλέπουμε ότι οι γυναίκες πλέον έχουν εισχωρήσει σε όλους τους τομείς των επαγγελμάτων: στο στρατό, σε τεχνικά επαγγέλματα αλλά και σε «σκληρά» επαγγέλματα όπως είναι οι οικοδόμοι και οι εργάτες που εκτελούν χωματουργικές εργασίες. Οι γυναίκες έχουν τη δυνατότητα να ασχοληθούν με όλα σχεδόν τα επαγγέλματα αλλά η πολιτεία και όλος ο κοινωνικός περίγυρος πρέπει να τις στηρίζει και να τις βοηθήσει με κατάλληλους τρόπους.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΟ 2^ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ: Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΚΡΙΝΕΤΑΙ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΗ.

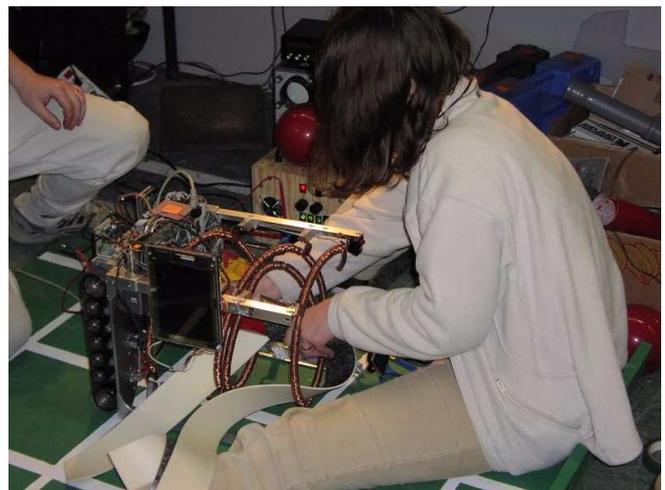
ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΟΙΚΟΔΟΜΟΙ ΣΕ «ΔΥΣΚΟΛΕΣ ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ.»

ΓΥΝΑΙΚΕΣ – ΕΡΓΑΤΡΙΕΣ ΣΕ ΒΑΡΙΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΕΥΜΕΝΕΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ Ή ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ.

**ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΣΤΑΤΟΥΝ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ:
ΕΙΚΟΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ – ΡΟΜΠΟΤΙΚΗ.**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Θεόδωρου Καρζή: «Η γυναίκα στον 20^ο αιώνα»
Εκδόσεις Στρατής Φιλιππότης
- 2) Νίκου Πουλαντζά: «Οι κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο
καπιταλισμό» Εκδόσεις Θεμέλιο
- 3) Γεωργίου Παναγιωτάκη: «Η γυναίκα της Κρήτης στο χθες και
στο σήμερα» Εκδόσεις Κρήτη.
- 4) «Ετοιμάζομαι για τη ζωή» βιβλίο Σ.Ε.Π. της Γ΄ Γυμνασίου.
- 5) «Ο τόπος και οι άνθρωποι» σχολικό βιβλίο της Β΄ Γυμνασίου
- 6) Γεωργίου Ευαγγ. Αποστολάκη «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΣΟΦΙΑ»
εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη.
- 7) Περιοδικό «Σύγχρονα Θέματα» και ημερήσιος τύπος.
- 8) Ίντερνετ – Διαδίκτυο.